

Každodennost perspektivou školních pramenů

Kamil Činátl

Český školní dějepis se v převážné míře zaměřuje na významné události, místa a jedince. Rozsáhlou sumu těchto dat následně organizuje dle chronologického a geografického klíče. V dějepisném podání utvářejí historický vývoj často neosobní procesy (industrializace, krize, revoluce), jež omezují dějnotvorný význam jedince. V roli aktérů tak mnohdy vystupují kvazi-postavy¹, které sice původně vznikly jako pojmové abstrakce (feudalismus, stát, národ, třída aj.), ale jelikož se o nich vypráví, získávají jako aktéři punc historické skutečnosti. Dějepis zprostředkuje žákům minulost v rámci lineárního historického času. Tuto představu času si žáci osvojují prostřednictvím chronologické osy. Plynutí historie rytmizují především změny na úrovni politických a hospodářských dějin. Pokud do historie vstupují jednotlivci, jsou to povětšinou politici, umělci či válečníci. Historická změna je jen okrajově představena na úrovni každodenního života. Převládající zaměření dějepisu ilustrují stávající učebnice dějepisu, konkrétní školní vzdělávací programy dostupné online a třeba také digitální učební materiály, které ve velkém rozsahu vytvářeli sami učitelé v rámci projektu EU *Peníze školám*. Každodennost se v kontextu dějepisného poznání objevuje zřídka. Učebnicová řada nakladatelství Fortuna *Lidé v dějinách*, která se pokusila tento přístup k minulosti zohlednit, se v praxi příliš neprosadila.²

V historiografii proběhla v druhé polovině minulého století řada diskuzí a metodologických inovací, jež vyzdvihly každodennost jako jedno z klíčových témat historického poznání. Současně klady důraz na lidovou kulturu, aktérský pohled na dějiny zdola, genderové vztahy či proměny životního stylu. Tato témata a perspektivy sloužily v kontextu historiografie často ke kritice dominantních paradigmat, jež zatuhla do podoby rutinizované „normální vědy“.³ Metodologický posun se nesl ve směru antropologizace historické vědy, odklonu od velkých vyprávění a kritiky ideologie. Ve vztahu ke školnímu dějepisu je nezbytné klást si otázku, jak se tyto

- 1 Pojem „kvazi-postava“ užívám v návaznosti na koncept narativní identity francouzského filozofa Paula Ricoeura. RICOEUR, Paul: *Čas a vyprávění I.–III.* Praha, Oikoymenh 2000 a 2007.
- 2 HUDECOVÁ, Dagmar: Jak učitelé využívají a hodnotí učebnice dějepisu, in: *Pedagogika*, 2001, č. 3, s. 327–336.
- 3 KUHN, Thomas S.: *Struktura vědeckých revolucí.* Praha, Oikoymenh 1997.

kritiky a inovace historické vědy odrazily v oborové didaktice, představující jedno ze zázemí, z nichž vychází konkrétní výuka historie na školách.

Didaktika dějepisu tyto podněty zohlednila. Kurikulární reformy otevřely ve světovém měřítku prostor k reflexi a reformulaci cílů dějepisného vzdělávání. Došlo k odklonu od jednostranné reprodukce faktografie a velkých vyprávění směrem k rozvoji dovedností, jež můžeme rámcově charakterizovat jako historickou gramotnost.⁴ Proměnu východisek školního dějepisu příkladně ilustruje koncept historického vědomí, který v rámci didaktiky rozpracoval Hans-Jürgen Pandel.⁵ Tento německý didaktik rozvrhl pojem historického vědomí do sedmi podvojných kategorií. Dějepisné vzdělávání má žáky vést k tomu, aby tyto kategorie rozlišovali, neboť právě jejich prostřednictvím se dle Pandela vytváří vztah k historii a rozvíjí se schopnost historicky myslet.

kategorie	polarita
časové vědomí	dříve – dnes / zítra
vědomí skutečnosti	reálné / historické – smyšlené
vědomí historicity	trvalé – proměnlivé
vědomí identity	my – vy, oni
politické vědomí	nahoře – dole
ekonomicko-sociální vědomí	chudý – bohatý
morální vědomí	správné – špatné

Právě každodennost představuje z didaktické perspektivy vhodný prostor pro rozvoj dovedností, které zakládají historickou gramotnost. Obdobně jako v historiografii můžeme charakterizovat důraz na každodenní praxi jako inovativní úhel pohledu na historii, který doplňuje tradiční přístupy k politickým či národním dějinám a příběhům významných jedinců. Pojem, který je i v rámci historiografie mnohोznačný, však vyžaduje pro potřeby didaktické aplikace metodologické vymezení.

Jedno z možných ohnisek této nutné redukce představuje pojetí historického času. Prostřednictvím témat z každodennosti může učitel žákům ukázat historii jako opakování běžných událostí a úkonů. Tento důraz na repetitivní struktury vytváří prostor pro alternativu k tradičnímu pojetí historického času, jež je založeno na výjimečných událostech, které utvářejí dynamiku politických dějin. Linearitu chronolo-

4 GAGNON, Paul: *Historical Literacy: The Case for History in American Education*. New York, Macmillan Publishing Company 1989.

5 PANDEL, Hans-Jürgen: Dimensionen des Geschichtsbewusstseins. Ein Versuch seine Struktur für Empirie und Pragmatik diskutierbar zu machen, in: *Geschichtsdidaktik*, 1987, č. 12, s. 130–142. V českém prostředí rozvinul tento koncept didaktik dějepisu Zdeněk Beneš. BENEŠ, Zdeněk: *Historický text a historická kultura*. Praha, Karolínium 1995.

gické osy lze ve výuce doplnit představou cyklického času. Každodennost zaměřuje pozornost žáků na to, co se opakuje. Žáci mají příležitost vnímat historickou změnu nejen jako politický zlom či ekonomickou krizi, ale i v kontextu každodenního jednání. Tato perspektiva má z didaktického hlediska přínos především v tom, že motivuje k zájmu o historii. Žáci jsou konfrontováni s dějinami v kontextech, jež znají a sami prožívají (lidé se tehdy jinak oblékali, měli jinou představu o příčinách nemoci, jinak měřili čas, jinak jedli a bydleli, měli odlišný vztah k dětem atp.). Výuka historie postupuje od blízkého (každodennost) k vzdálenému (politické dějiny).

Jako aplikovaná věda klade didaktika důraz na modelového recipienta, odhaduje jeho horizont očekávání a modeluje poznávací situace, jež mohou vést k naplnění vzdělávacích cílů odvozených z kurikula. Z této perspektivy můžeme pojem každodennosti vztáhnout ke kontextům, v jejichž rámci se žáci socializují do společnosti. U většiny z nich lze předpokládat, že v běžném životě získali zkušenost se sociální praxí v rámci rodiny a školy. Právě v těchto kontextech může být konfrontace s historizovanou (tedy jinou) každodenností didakticky produktivní, neboť žáci snáze postřehnou, v čem se dobová sociální praxe liší od jejich vlastních zkušeností.

Každodennost bývá i v kontextu historiografie často spojována s perspektivou tzv. obyčejných lidí. Pohled zdola ukazuje historii jinak než politické dějiny. Tato aktérská perspektiva a rámec každodennosti se i v kontextu dějepisu jeví didakticky produktivní, neboť žákům zprostředkuje historii jako něco blízkého. Ti ji pak nemusí vnímat jen jako autonomní sféru, v níž aktivně jednají pouze významní jedinci (politiky, umělci, vojevůdci, vynálezci). Perspektiva každodennosti se dotýká i běžných lidí a jejich „obyčejných životů“. Pokud si žáci uvědomí, že se školou předávané historické poznání dotýká též jejich žitého světa, že se nějak odráží v příběhu rodiny a v proměnách místa, kde žijí, pak se výrazně zvyšuje zájem o předmět. Sřet s odlišnou každodenností, jež navíc zaměřuje pozornost na aktéry z rodinného či školního prostředí, vzbuzuje u žáků otázky, které může učitel efektivně využít v navazující práci.

Nyní se tyto obecné úvahy pokusím prakticky demonstrovat na využití pramenů, které vycházejí ze školního prostředí. Typy pramenů školní provenience jsou poměrně pestré. Učitel může využít fotografie (ze školního archivu či pamětnických zdrojů), školní kroniky, učebnice dějepisu a případně též svědectví pamětníků (někdejších žáků či učitelů). Tento výčet zdaleka není konečný. Zachycuje běžně dostupné prameny. V případě potřeby či možnosti lze využít i další zdroje (staré sešity či školní obrazy). Důležitá je přitom vazba na konkrétní školu. Právě možnost ztotožnění se s místem zesiluje didaktický efekt práce se školními prameny. Pro ilustraci jsem zvolil Národní školu Jana Amose Komenského v Písku, která byla zrušena v roce 2002, a zaměřil jsem pozornost na období stalinismu.⁶

Téma každodennosti můžeme promítnout do konkrétního místa. S pomocí dobových snímků exteriéru i interiéru lze ilustrovat historickou změnu v prostorovém rámci. V popisné fázi žáci určují rozdíly, v interpretační fázi kladou otázky, které vyplývají ze zjištěných proměn školy. Učitel tento proces moderuje. Pro práci s prostorem školy můžeme ilustrativně využít pasáž ze školní kroniky, v níž ředitel školy popisuje vnitřní výzdobu budovy ve školním roce 1952/1953. Tento popis interiéru a zařízení školy mohou žáci srovnat se současným stavem. S pomocí internetu pátrají po významu reálií, které jim nejsou známé. Na základě zjištěných změn pak zkoumají historický kontext a příčiny posunů. Postupují tedy od blízkého k vzdálenému. Pozorování historických proměn známého místa je motivuje k zájmu o „velkou“ historii, která tyto změny zapříčinila.

„Prázdninová péče o zdárný chod školy projevila se i ve výzdobě školy. V průjezdu školy pění s. Růžičkové je rudý nápis: Za školu radostnou, bojovnou, vlasteneckou, za školu socialistickou. A u tohoto nápisu je přívětivý obraz dělníka, který s knihou v ruce, s úsměvem vítá příchozí. Pod schodištěm na velké černé tabuli s nápisem (který znají děti z biografu) se zapisují denní význačné události podle rozhlasu či Rudého práva. Na odpočívadle na schodišti je busta Stalinova v množství květin a nápis: Stalinovo slovo – podněcuje pracující. Pod nápisem je náznak knihy, nad planoucí pochodně. Na chodbě v prvním poschodí je busta s. prezidenta Gottwalda na pozadí vlajek naší a sovětské. Rudá barva svítí radostí a odvahou. V druhém poschodí je na zdi náznak husitského štítu s cepem, náznak čsl. znaku s pozadím hvězdy (odznak vzorného vojína) s nápisem: K obraně vlasti připraven! Připomíná nám husitskou tradici v husitském Písku, heslo pionýrů. V každém poschodí jsou na chodbách nové vitríny. Plní je časové události. Pak jsou tu připomínky o Alšovi, který před 80 lety chodil do této budovy, jsou tu obrázky z rekreace dětí, pionýrské dopisy, odpovědi redakcí na dotazy, pomůcky z kabinetu, archeologické nálezy dětí na Pakšovce (Morušovém vrchu) a jiné.“⁷

Školní kronika často nabízí prostor pro konfrontaci s jednáním, které žáky překvapí a vyvolá u nich otázky. V dotčené kronice z Písku nalezneme kupříkladu zápis o děkovném dopise, který žákům zaslala Státní bezpečnost: „Okresní oddělení státní bezpečnosti poslalo pionýrům dopis, oceňující bdělost a ostražitost, vzbuzenou v dětech politickou výchovou ve škole. (Děti upozornily SNB na člověka, vyptávajícího se nápadně na Jitex).“⁸ Didaktický potenciál tohoto pramene tkví v provázanosti s konkrétním mís-

6 Zaniklou školu jsem pro ilustrativní sondu do pramenů zvolil záměrně. V živém sociálním prostředí mohou školní prameny podnítit ke kontroverzním otázkám, které jsou sice produktivní v rámci výuky, ale při zveřejnění mohou být problematické z etického hlediska. Stalinismus jsem jako hlavní téma vybral z prostého důvodu. Této době je díky angažovanosti ředitele věnován ve školní kronice největší prostor.

7 *SOKA Písek*, f. Základní škola J. A. Komenského Písek 1806–2002, Památní kniha I. obecné školy chlapecké v Písku, s. 306 (dále jen Památní kniha). Dostupné online: <https://digi.ceskaarchivy.cz/DA?lang=cs&menu=o&doctree=1kxspief&id=1739> (citováno ke 4. 9. 2015).

8 *Památní kniha*, s. 318.

tem. Žáci si uvědomují, že kronika popisuje události, ke kterým došlo na jejich škole. Tato vazba má silný motivační efekt a učitel ji může využít k navazujícímu výkladu o charakteru společnosti v době stalinismu, dobovém významu Bezpečnosti, roli školy v tzv. politické výchově, může iniciovat pátrání po osudech dotčeného muže a žáků, kteří informovali SNB.

Kronika písecké školy zachycuje v kontextu padesátých let i další praktiky, které mohou vzbudit zájem žáků. Na dotčené škole vnikl díky aktivitám ředitele Josefa Levého přírodovědecký kroužek, který se od školního roku 1949/1950 věnoval chovu bource morušového. Tento projekt, jenž měl pomoci socialistickému hospodářství, měl ideologický podtext a promítl se i do prostoru města, neboť díky němu vznikl morušový sad v lokalitě Pakšovka (žáci a učitelé vysázeli o brigádách 1 300 morušových stromků): „*Jako jiná léta i letos pěstoval s. ř. Levý s přírodovědeckým kroužkem za velmi účinné pomoci s. Šrámka bource morušového. Letos měli veliký úspěch. Na morušové listí mohly chodit děti již také na Pakšovku, kde jsou již některé stromky vzrostlejší.*“⁹ Atraktivitu tématu posiluje skutečnost, že informace o chovu bource jsou v kronice doplněny fotografiemi, které zachycují ředitele Levého a žáky při péči o housenky a též pracovní pionýrský oddíl při okopávání moruší na Pakšovce. Snímky jsou doplněny komentáři, jež zdůrazňují budovatelský étos projektu a zasazují výjevy do dobového ideologického rámce: „*Zní zpěv a smích náš po kraji, zní v každý směr a kout, tam, kde se kosy blýskají, i kde zříš ocel kout.*“¹⁰

Obdobně hutná pramenná kompozice (písemný záznam, fotografie, dvě konkrétní lokality) se může ukázat jako efektivní pro navazující aktivity. Učitel může využít případné pamětníky, aby prameny konfrontoval s osobním svědectvím někdejších žáků. Taková poznávací situace může být pro žáky velmi atraktivní. Na hledání pamětníka se mohou sami podílet. Pro potřeby ilustrativní sondy jsem vedl rozhovor s panem K. E. (narozen 1941), který ve školním roce 1952/1953 navštěvoval pátou třídu tehdejší národní školy. Ptal jsem se ho, zda se nějak účastnil chovu bource morušového: „*No samozřejmě, vždyť jsem byl páták. Pátáci museli denně ráno chodit sbírat morušový listí. To se chodilo do Husova parčíku anebo na Pakšovku, na Pakšovský vrch, kde byl vysazený nový morušový sad. To ještě zdaleka nebyla Pakšovka zastavěná. Dole bylo zahradnictví a močál a nahoře na vršku se pěstovaly moruše. A ředitel Levý, ultrapravý ředitel Levý, nám jako oznámil, že se tam bude pěstovat bourec morušový, že republika nemá hedvábí a že se musíme snažit dát republice víc hedvábí. Tak zrušil naše šatny, my jsme se svlíkali a oblékali ve třídách, a v těch šatnách nechal udělat regály, byla v nich nějaká sláma nebo hobliny a na tom byly ty hnusný housenky, který tam chroupaly to listí, byly strašně*

9 Tamtéž, s. 319n.

10 Tamtéž, s. 323n. Jedná se o citaci textu budovatelské písně Olgy Rambouskové a Josefa Stanislava *Se zpěvem a smíchem*.

*žravý, museli jsme jim dvakrát denně nosit lupení, měli jsme ranní směnu a odpolední směnu. Nás to bavilo, protože jsme se ulili z učení a lezli po stromech. Ale jinak jsme ještě moc nechápali, proč se to dělá a na co se to dělá. On to dělal, aby se zviditelnil.*¹¹

Svědectví pamětníka ukazuje chov bource v jiném světle. Mění se perspektiva i vyznění celé situace. V rozporu s kronikou se ukazuje, že chov nebyl záležitostí kroužku, ale že se na něm podstatnou měrou podílela celá škola. Skutečnost, že se prameny neshodují, je z didaktického hlediska produktivní, neboť tento rozpor vzbuzuje další otázky a obnažuje širší kontexty celé situace. Školní každodennost otevírá v případě využití pamětníků zajímavé možnosti, jak výuku propojit i s rodinnou pamětí. Rodiče i prarodiče chodili do školy a mohou žákům (i mimo místní kontext konkrétní školy) poskytnout zajímavé informace o tom, jak se sociální prostředí školy měnilo. Vzpomínání perspektivou školy přitom není tak konfrontační jako orálněhistorické projekty, které se zaměřují na politická témata (rok 1968, normalizační prověrky, rok 1989).

Jednotlivé školní kroniky nabízejí konkrétní témata, jež může učitel využít. Vazba na místo představuje při volbě tématu důležitou okolnost, které se může odrazit v zaměření výuky. Pokud se v jejím rámci zaměřujeme na stalinismus, pak bychom perspektivou politických dějin hledali témata, jež jsou dostatečně reprezentativní pro celou společnost. Důraz na každodennost a vazba ke konkrétnímu místu nás směřuje k tomu, abychom volili témata ve vztahu k celku třeba marginální, ale přítomná v lokálních pramenech. Ředitel Národní školy J. A. Komenského v Písku Josef Levý kladl výjimečný důraz na otázku náboženství, jak dokládají jeho zápisy ve školní kronice. Náboženství je zde věnováno hned několik záznamů, které poměrně otevřeně hovoří o postoji školy k otázkám víry a církevního života. „Náboženská výchova je nepovinným předmětem. Je jí vyučováno v posledních vyučovacích hodinách nebo v prázdném půldnu. O náboženské otázce bylo mnoho diskutováno, neboť politický směr naší republiky nemá zájem na vyučování tomuto předmětu. Učitelé mají zaujmout jasné stanovisko k náboženské otázce. Je zajímavé, že u nás je ještě mnoho učitelů s náboženským vyznáním, dokonce katolíci, kteří „věří“. Nestačí číhoštský zázrak, nestačí procesy s opaty a faráři. A přeci by stačilo přečíst Palackého Dějiny, nebo se jen pečlivě připravit na hodinu vyučování dějepisu, tak jasně a srozumitelně dnes hovoří učebnice, které mají děti v rukou. V Písku, městě kdysi husitském, kde žil Mikuláš Biskupec, vedoucí ideolog táborů, kde žil Matěj Louda z Chlumčan, řečník poselstva na sněmu v Basileji, jsou ještě dnes učitelé, kteří vidí dějiny očima Pekařovými a Masarykovými.“¹²

Záznamy zřetelně ukazují, že školní vedení vyvíjelo tlak na žáky i učitele, aby se odklonili od náboženské víry, či alespoň přestali chodit do kostela. Žáky může zají-

11 *Sbírka rozhovorů Oddělení vzdělávání ÚSTR, rozhovor s K. E. zaznamenal Kamil Činátel, 19. 8. 2015.*

12 *Památní kniha, s. 309n.*

mat, jak byla tato protináboženská výchova úspěšná a kolika dětí se týkala. Potřebné informace nám opět může poskytnout kronika, v níž nalezneme záznamy o vyznání žáků. Ve školním roce 1951/1952 navštěvovalo školu přes 450 žáků, z nichž bylo jen sedm bez vyznání. Převládali katolíci (393), další skupinu představovali žáci organizovaní v Československé církvi (39) a čeští bratři (15). Situace tak byla odlišná od dnešní školy, kde jednoznačně převládají žáci bez vyznání. Žáci mají příležitost promýšlet souvislosti a příčiny výrazné historické proměny (sekularizace a ateizace společnosti), jež před nimi v lokálním kontextu vystupuje.

Ředitel Levý poměrně otevřeně popisoval strategie, které škola využívala k tomu, aby oslabila zájem žáků o výuku náboženství: „S dětmi, které nenavštěvují hodiny katolického náboženství, chodí s. učitelé v té době na vycházky s míči, na výstavy, pročítají s nimi zajímavé stati z knih, zaměstnávají je při třídních nástěnkách a podobně; je to záměrné tažení proti tmářství.“¹³ Střípky pramenů se zajímavě propojují a vytvářejí komplexnější představu o sociálním prostředí školy v období stalinismu. Žáci si mohou uvědomit širší souvislosti výuky náboženství, když je kupříkladu napadne, aby zapojili perspektivu rodičů. Mohou se návazně ptát vlastních prarodičů, jak vypadala situace u nich na škole a zda je nějak ovlivnil protináboženský směr výuky, jenž písecká kronika bohatě ilustruje: „Byly okopány moruše na Pakšovce. Při této práci byly nalezeny střepy z archeologických nádob. Archeolog s. ředitel Dubský označil tyto nálezy za 700 let staré. Učitelé měli možnost promlouvat s dětmi o pradávných dobách předkřesťanských. Možnost mluvit i o náboženství jako výmyslu lidském, nástroji mocných a vykořisťujících.“¹⁴

Vzhledem k hutné pramenné kompozici se nám opět otevírá prostor pro zapojení dalších pramenů. Dosud jsme nezmínili dobové učebnice, s jejichž pomocí můžeme modelovat efektivní poznávací situace.¹⁵ Téma náboženské výchovy a ideologické persvaze je v dobových textech samozřejmě přítomno. Můžeme využít kupříkladu učebnici vlastivědy pro 4. ročník národních škol, která byla ve školním roce 1952/1953 využívána ve školní praxi. S tématem, jak vyplynulo ze školní kroniky, souvisí pasáž učebnice věnovaná době Karla IV.: „Nejvíce nadřoval Karel IV. církvi. Daroval jí mnoho statků a dvorců. Podle jeho příkladu dávali církvi veliké dary i ostatní bohatí lidé. Ve velkých klášterech a kostelích se z kněží stávali boháči. Někteří z nich se opjeli a žili v přepychu a nádheře. Církev a kněží byli nadšenými obdivovateli vlády Karla IV. Také páni a bohatí měšťané se mu obdivovali. Dali mu název Otec vlasti. Ale poddaný lid a měšťtí tovaryši neviděli v Karlovi IV. otce vlasti. Jejich poddanství a bídu nezlepšil a nakonec vždy

13 Tamtéž, s. 313.

14 Tamtéž, s. 317.

15 ČINÁTL, Kamil: Dějiny v zrcadle dějepisu. Dobové dějepisné učebnice jako školní pramen, in: *Historie – Otázky – Problémy*, 2012, č. 1, s. 101–117.

16 FIDRMUC, Oldřich a kol.: *Obrázky z dějin. Učebnice vlastivědy pro 4. postupný ročník národních škol*. Praha, SPN 1952, s. 26.

rozhodl proti nim ve prospěch pánů a bohatých. Církev byla u nás největším velkostatkářem. Byla také největším vykořisťovatelem a utlačovatelem lidu. Velké kostely a kláštery měly mnoho polí a poddaných sedláků. Kněží, mniši a jeptišky žili většinou z práce těchto poddaných. Sami nepracovali.¹⁶

Ukázka dokresluje dobový způsob dějepisného výkladu, který byl spojen s ideologickou intencí – výchovou k ateismu a k třídní nenávisti. Pokud chce učitel tato dobová specifika zvýraznit, může práci s pramenem spojit s úkolem, aby žáci porovnali dobový text se současnou učebnicí dějepisu, popsali rozdíly a vysvětlili je s ohledem na proměny historického kontextu. Na toto rozšíření tématu může navázat výklad o církevní politice stalinismu. Vzhledem k tomu, že vycházíme z konkrétního místa a zohledňujeme specifickou perspektivu tehdejších žáků (jež je těm dnešním přirozeně blízká), můžeme předpokládat větší zájem o problematiku. Otevírá se zde též prostor pro aktualizaci. Téma nemorálního bohatství církve se ve veřejném prostoru stále objevuje, odpovídající rétorika přitom často reprodukuje představy, na něž jsme narazili v konkrétním sociálním prostředí písecké školy v roce 1952 a 1953.

Dějepisné učebnice můžeme provázat s pamětnickou perspektivou. Když jsem pana K. E. konfrontoval s učebnicí, která se v době jeho studií na národní škole používala, vůbec si na ni nevzpomněl. Vybavila se mu však situace, která dobový vztah žáků k učebnicím zajímavě dokresluje: „Každou chvíli se vyměňovaly nebo mazaly učebnice. Normálně jsi dostal takovou tuš a učitelka ti nadiktovala, kterou řádku máš zamazat, která je nepravdivá. Takhle se mazaly učebnice a další rok se vydávaly nové.“¹⁷ Tato praxe může být pro dnešní žáky dosti překvapivá. V důsledku však spíše relativizuje dopad ideologické výchovy na žáky, neboť je příliš otevřeným přiznáním manipulace. Když jsem se pamětníka K. E. ptal, zda zážitek přepisování učebnic nějak ovlivnil jeho vztah ke škole a jeho důvěru k předávanému vzdělání, odpověděl: „Ne, ne, já myslím, že ne. My jsme byli děti a my jsme koukali, jak vypadnout ze školy co nejdřív a jít na hřiště.“¹⁸ Tento komentář naznačuje možná překvapivou rezistenci dětí vůči škole a jejím nástrojům ideologické výchovy.

Tolik případová sonda do konkrétních školních pramenů. Pokud se vrátíme zpět ke konceptu historického vědomí, jak ho rozvrhl Hans-Jürgen Pandel, můžeme vysledovat množství průniků s jednotlivými kategoriemi, které utvářejí schopnost historicky myslet. Práce se školními prameny a každodenností v této souvislosti nepředstavuje pro učitele další úkol, který by byl přítěží k již tak přebujelé a obtížné zvládnutelné látce. Právě naopak, jedná se o jednoduchý a efektivní způsob, jak látku redukovat s ohledem na naplnění kurikulárních cílů vzdělávání. Ilustrovali jsme, jak učitel může na perspektivu každodennosti navázat výkladem, jenž zohledňuje

17 Rozhovor s K. E.

18 Tamtéž.

tradiční dějepisná témata. Podstatný rozdíl spočívá v tom, že výuka prostřednictvím školních pramenů historii propojuje se známým sociálním prostředím a posiluje tak u žáků schopnost porozumění, zájem o dějiny a konečně klíčovou součástí procesu vzdělávání: schopnost klást otázky.

Summaries

Foreword

Just defining everydayness has been a subject for very long discussions. One interpretation can produce a summary or enumeration or description of obviosity, which of course would find persons interested in them, but would mostly separate away from social context which is the one thing the historian must not leave aside. The everydayness is for this reason contemplated also as a part of a wider view on cultural history.

Culture is in this case comprehended inclusively as a combination of material and spiritual manifestations of the human doing except of politics. In this case the culture is synonymous to "civilisation". Political history is almost completely excluded, but not in opposition. Understanding and considering the necessary social context is impossible without the knowledge of the political history. Its presence is sub textual, but in the same time not inferior, it is just important to individually assess it for interpreting everydayness. Everyday life consists of ordinary days and special days and is also the subject of historical anthropology, which is in substance close to cultural history in previously mentioned wider word meaning.

In this discursus can be everydayness observed in the period after the Second World War. During the fifties the birth of the Western consumer society was concluded. Thirst for it became persistent and motivating for the authoritative regimes of the bounded East European society. In few countries of the Soviet bloc an attempt was made to calm and influence societies by so called Goulash Communism. Living standards in these countries improved a little, but the quality of them and the economic foundation proved to be the problem. The economics of the Soviet type worked since seventies with the lowered value, the goods were manufactured and sold with loss. Some insufficient attempts for reform were made, but with given political conditions, there was no hope for real impact.

• Robert Kvaček

Lifestyle and everyday life in the Czechoslovakia during the 1950s and 1960s

This study contemplates basic factors of the style of life in Czechoslovakia during the 1950s and the 1960s with focus on the generation gap and opinions of young people. It attempts to analyze historical progress in that area and show phenomena typical for each period. For the 1940s and the beginning of the 1950s it is the general pursuit

of collectivity. Really strong collectivist pressures attacked the foundations of the individuality only during a relatively short period and addressed only specific groups in the society, especially amongst young people, who are susceptible to it in general under other circumstances. Beyond the collectivism the Sovietisation and the ostentatious acceptance of Soviet practices and inspirations were another distinct and represented phenomenon. The Sovietisation, in spite of its obtrusiveness and omnipresence, did not make an essential mark on the everyday life. The extensive adoration of the manual labour and the working class is also often mentioned when talking about the everyday life of the beginning of the 1950s as well as general application of the class principles to the everyday life of the people and resulting decline from previous social order. Basically there was a struggle between two leading lifestyle philosophies at the beginning of the fifties. While the first one made an effort to establish genuine culture of the proletariat, the second one tried to adopt the lifestyle of the existing middle class. Since the half of the 1950s the second conception established itself distinctively. The “Khrushchevism” of the second half of the 1950s attempted to harmonize the divergence between ideology and products of the modern civilisation that often came from the officially hated western countries. The range of food and consumer goods was widened more attention was paid to their aesthetic values as well. Renewed were also the attempts to create “a new socialist individual” and also the image of the socialist lifestyle as full-fledged alternative to the western consumer society (at least on the theoretical level). The economic depression and resulting shortages at the beginning of the 1960s dispersed any naive ideas about the life in socialism and early transition into the communist society. But it was not only the depression influencing the lifestyle, but also the coming of age of the post-war population boomers, which resulted in evolution of the popular art culture. Czech and Slovak youths discomfited party ideologists with their distaste for involvement in politics and inclination to some features of the western consumer society. The depression forced opening of the country to the western tourists and the build-up of the related infrastructure. And the foreign impulses and following changes like shift to more or less western type consumer society became the basic factors of the sixties’ lifestyle. It is of course necessary to mention that it was very often only a game imitating elements of the western consumer society. This build-up of the virtual bubble culminated in 1968 was numbed by the normalisation for only a certain time and in some aspects.

• Martin Franc

Everyday life in Czechoslovakia during the so called normalisation

After 1989 the research of communism focused moreover on repressions in the fifties and human rights violation during the so called normalisation. In fact, most people from the middle and lower classes, factory workers, collective farmers and lower engineering personnel did not feel the lack of essential liberties. They did not discuss or comment politics in public and whatever they said in private, the regime really did not care. Most of the Czechoslovak citizens did not openly act against the communist regime: they were also not willing to support the regime in case of crisis, which became obvious during November 1989. They were willing to tolerate it as a necessary evil.

The regime made an attempt to pacify masses with generous social policy, which aspired to make the society politically passive in spite of ostentatious request for its active role in politics. The citizens were asked to care mainly about themselves and their family. Social policy played a fundamental role in the policy line of the communist party during the so called normalisation. The main effort of the party was to ensure full employment as the foundation of the social stability. The social interventions of the state were presented as the results of the socialist state's care for people and especially young families.

• Jan Rychlík

Media in Czechoslovakia 1945–1989 and their participation on forming the everyday life of the inhabitants

From 1945 to 1948 the media in Czechoslovakia lived through rough changes. The system of media was established on the bases that the main publishers of the periodicals were to be only political parties and state institutions. Private enterprise was excluded from the media. The time of changes claimed the existence of many periodicals from the first republic and gave life to some new ones, which were released during the rest of the existence of the communist regime. After the end of the world war a new system was introduced, which rationed paper to issuers and publishers. The system was in existence till 1980s and became a tool to favour some periodicals or authors. Offer did not meet demand and readers had often a problem to buy their favourite magazine or a book of their fancied author. During the fifties the regime started to closely watch over all media information passed forward to Czechoslovak citizens. The Central Press Supervision Office was established to control newspaper, magazines, television and radio broadcasting, screenplays, theatre productions and even maps and postcards through precensorship. Citizens were constantly persuaded by the media that the communist regime is the best one and therefore every citizen should support the policy of the Communist party. The television broadcast-

ing started in Czechoslovakia in 1953, but its reach was extended slowly over the territory. The basic net of transmitters was completed in 1961, when the broadcasting incidentally reached the number of one million concessionaries. During the sixties the TV became an increasingly more popular form of spending leisure time and its viewers balanced the number of radio listeners. In the time of Prague spring the media distinctively supported policy of Dubček's communist leadership. People learned important information about actual political situation from the media. During August 1968 the media also informed people about the Warsaw pact forces invasion. During normalisation the media were under control of the communist party and supported its home and foreign policy. From 1970 the TV broadcasted on two channels and the Czechoslovak radio also changed the channel structure, which stayed till the fall of the communist regime.

• Petr Bednařík

Institutionalization of the festivities during socialism (1948–1989) as the tool of the political marketing

Human collectives tend to divide time between everyday time and the time of the festivities. The feasts have special meaning for them, which is accented by making rituals. A sophisticated system of festivities was created in the ancient empires. The Church decided what the life of the Christian people should look like during festivities and in consequence partly uniformed their living. The representatives of the forming modern national states took control over the festivities during the modern period as a part of the fight for deconsecration.

During the time of socialism the festivities became a battlefield of the furious fight between the communist ideology and religion. Secular and national values were thoughtfully linked to the socialist state and the communist ideology in the new system of festivities. That differentiated them from civilian ceremonies and festivities in Western Europe. Festivities with its ritualized representation introduced by state functioned as tools to internalize socialist values and norms and in the same to vent emotions. The new system of festivities was conveniently combined with the holiday and the system of citizen ceremoniousness oriented on the human life cycle was created. In the conditions of the socialist system some people completely refused them, some adapted them in various ways to their own needs, some got around them and some accepted them completely. The religious ceremonies existed at the same time. The duality of the official ceremonies with informal ceremonies created a three part model typical mostly for the 1970s and 1980s. But even the religious ceremonies are not resistant to change and adjust to present needs of their participants.

• Zuzana Beňušková

Union recreation in Czechoslovakia in 1950s and 1960s

This study analyzes the system of union recreations, a popular way of spending leisure time before 1989. It also focuses on the pioneer camps, which in mass numbers provided recreation in the countryside for children. The introduction also mentions the ways of care and support provided to the labourers by the Nazi regime, either through the Kraft durch Freude organization in the 1930s or the so called Heydrich recreational action in the time of the Protectorate of Bohemia and Moravia.

The beginnings of the collectively spent holidays are connected to the immediate post-war period. In May 1945 the Central Union Council (ÚRO) became the main union institution authorized to take under its control all existing union associations and federations in the Czech countries. The first vacationers left for their holiday roughly during the same time. This was not one of the massive organized events; the vacationers were previous prisoners from concentration camps and Nazi penitentiaries. The organisation changed qualitatively and quantitatively after February 1948, when Central recreational department, later Central administration of recreational care ROH started to attend to everything connected to holiday. At the same time three basic types of a vacation were created: centrally operated and selected recreation (native or abroad), company vacation and since 1955 pioneer (child) recreation. The focus on the deserved rest after work became an important and constant part of the official propaganda.

Recreations turned into a very desired article. More requested were the so called selected recreations, which were based on a number of properties, for example hotels confiscated from previous German owners or so called collaborators and traitors. New recreational facilities were constructed and vacations abroad were very popular since the sixties. The ideological undermeaning of the union organized vacation gradually dissipated and the collective cheap vacation remained. Smaller company chalets outfitted modestly were quite familiar to employees and their families. Pioneer camps helped the parents (especially mothers, whose employment rate rose considerably) to deal with a relatively long time of the school holidays.

The union recreations remain till this day to a well known phenomenon of the previous regime. It was a cheap alternative to the vacation and for many people remained to be a sole opportunity to travel abroad. The theme of the recreations is getting more interesting every day, it is maybe caused by the evident nostalgia coming from many TV programmes.

• Alžběta Čornejová

On the path to the car for the people. Brief characteristics of the Czechoslovakian and American automotive industries since the beginning of the Depression till the times of the revolutionary technological changes during the sixties

This study focuses on the car as a typical symbol of the consumer society and the general situation in the automotive production in Czechoslovakia and the United States of America since the beginning of the Great Depression till 1964. It analyses the main factors influencing the construction but more importantly the attainability of the car by the general masses. It analyses especially the transition from the war time to the post-war production, which proved to be considerably different in both states. In fact the American car factories managed to set on a completely different course in car construction and manufacturing during the fifties. Whereas the Czechoslovakia and almost all other countries of the world with the ability to manufacture passenger vehicles constructed in the times of insufficiency light and often even two-stroke machines, Americans made a simple calculation, that the manufacturing process of a small or big car costs them roughly the same, but the big car can be sold for considerably more money. As a result till the seventies typical American cars looked like gigantic cruisers of the highways and became satirized targets of the Eastern bloc propaganda. The Czechoslovakian nationalized industry led by AZNP Mladá Boleslav and Tatra had a hard time renewing production and sale in the times, when usage of vehicles for personal needs was disapproved. But during the fifties circumstances changed when under the influence of the Western consumerism, the Czechoslovakian people themselves required better access to the symbol of the affluent society.

• Michal Ulvr

(Un)official cultural youth activities in Czechoslovakia during so called normalisation

The fall of the regime in 1989 was of course caused by many factors – external (western pressure, M. S. Gorbachev in the role of the General Secretary of the USSR) and internal (economics, environment, opposition). The coming of the new youth generation in the 1980s was also an important internal factor. After many years it was a generation not afflicted and traumatized by living through the events of 1968 (but also 1938 or 1948).

The term “youth” did not acquire its new meaning, it was comprehended as a specific entity, but also something that is advisable to keep under control. Democratic, authoritative and totalitarian regimes boasted about their best intentions and care not only for children, but also for young people. Politicians accepted their existence,

but at the same time drew the lines for their activities, strictly watched and organized by real adults.

The Czechoslovak communist regime was perfectly aware of the potential “threat” of the free time. Till its fall and depending on the situation it tried in the name of so called “battle for juvenils” to hold back and fight the activities of youths. During the 1980s the regime was short-winded in its campaign and was forced to relieve the pressure somewhere. The youth took the opportunity and their new activities could be pointed out as the seeds of the new civil society. They themselves understood them as “freedom islands” that helped them survive the pre-revolution regime. Young environmentalists, punk fans, new wave fans (and rock fans in general), peace activists, young Christians in various groups and slowly forming student activities created a platform ready to support changes coming with the year 1989 and some of them really acted on it. The old regime was not dissolved by the juveniles, but they surely did contribute to the changes not only before 1989 but also after it.

• Miroslav Vaněk

“Strange friendship” of director Steklý. Short observation about a long Barrandov career (1945–1985)

The text comprehends the relation between the politics and culture (movies), everyday life of the filmmaker – especially after beginning of the normalisation. It analyses the subject on the bases of the life of director Karel Steklý (1903–1987) and his long Barrandov career and quite a different example of Jiří Menzel (1938), the representative of the “new wave”, young but internationally famous holder of an Oscar for *Closely Watched Trains* (1966). At the beginning of the 1970s Barrandov’s new leadership made it impossible for him to work in the field. Menzel like other filmmakers naturally wanted to do his work and shoot movies. The conditions were clear: try to come to an agreement with normalisation authorities, who on purpose dragged out the time of uncertainty, vagueness and humiliation (from the viewpoint of the cultural anthropology it could be specified as the clear linear phase of transition) with those “sinners”. Steklý became a holder of the Venice prize Golden Lion for the movie *Sirens* (1947) and in 1952 created movie *Anna the Proletarian*. After the beginning of normalisation he certainly did not belong to the ostracized workers of Barrandov studios, on the contrary: Czechoslovak State Film strived after his services. In spite of that and for the sake of his career he entered into a “strange friendship” with Miroslav Müller, secretary and director of culture department of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia (1972–1989).

• Petr Kopal

The Svazarmists and the rebels – “different” fifties

This study applies Alf Lüdtke’s and Thomas Lindenberger’s concept of a wide spectrum of the society’s attitude towards ideological directions into school educational environment. Following the research of Matěj Kotalík, Martin Franc and Jiří Knapík it comprehends two youth groups living in the fifties: Svazarmists and the rebels (in Czech called “Pásci” – it literally means “Belts”), that represent two completely different youth attitudes towards the regime. Phenomenon of the rebels is analysed in this study as independent, in part socially pathological subculture of young people, which shaped itself politically just under the influence of the regime. The political views were often imposed on it. The study also comprehends the representation of the rebels in the film from the 1950s till present day. Didactic application is based on the confrontation of multimedia, utilization of memories depicting life in the rebel gangs and period ideologically influenced cartoons. The theme of nonconformist young people makes it possible to draw the multiperspective image of the fifties and demonstrate the oppressive actions of the regime on the basis of adequate social and cultural context, call attention to the limitations of these actions and to strategies some youth groups used to avoid these actions.

• Jaroslav Pinkas

Everydayness through the eyes of school sources

The study focuses on the utilization of the methodological concepts of the everydayness in the context of the history education. It uses a didactic concept of the historical mind outlined by Hans-Jürgen Pandel. In the centre of attention stand school sources (photography, school memorials, testimonies witnesses, period textbooks), that can bring along testimony to the period everydayness in the school. General reflection is enriched by the illustrative case study derived from the sources of Jan Amos Komenský elementary school in Písek. The selection of the materials also focuses on the period of Stalinism. The methodological procedures which aim to fulfil Curriculum Goals and Objectives are based on concrete examples. School sources have a strong motivational effect on students because of their connection to the place they know. The educational potential of the sources is related also to the connection to the familiar social environment. Thanks to their knowledge of the social mechanisms of the school, they can easily reflect the differences between the actual state and the fifties for example. The study aims to prove that the methodological historiographical innovations connected to concepts of everydayness and historical anthropology can be used in history education as well.

• Kamil Činátl

Přehled autorů

PhDr. Petr Bednařík, Ph.D. – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc. – Univerzita Konštantína Filozofa Nitra,
Ústav etnológie SAV

Mgr. Kamil Činátl, Ph.D. – Ústav pro studium totalitních režimů,
Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

Mgr. Alžběta Čornejová – Všeodborový archiv Českomoravské komory odborových
svazů

doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D. – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

Mgr. Petr Kopal – Ústav pro studium totalitních režimů

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. – Katedra historie Přírodovědně-humanitní
a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D. – Katedra historie Přírodovědně-humanitní
a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci, Ústav pro studium totalitních
režimů

Mgr. Jaroslav Pinkas – Ústav pro studium totalitních režimů, Ústav českých dějin
Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc. – Katedra historie Přírodovědně-humanitní
a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci, Ústav českých dějin
Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

PhDr. Michal Ulvr, Ph.D. – Katedra historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické
fakulty Technické univerzity v Liberci

prof. PaedDr. Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D. – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

Seznam zkratek

AMP – Archiv hlavního města Prahy
ASAP – Akciová společnost pro automobilový průmysl
a. j. – archivní jednotka
BBC – British Broadcasting Corporation
COH – Centrum orální historie
č. – číslo
ČSAV – Československá akademie věd
čsl. – československý
ČSLA – Československá lidová armáda
ČSM – Československý svaz mládeže
ČSOP – Československý svaz ochránců přírody
ČSR – Československá republika
ČSSR – Československá socialistická republika
ČST – Československá televize
ČTK – Československá tisková kancelář
ČÚTI – Český úřad pro tisk a informace
ČÚV SSM – Český ústřední výbor Socialistického svazu mládeže
DAF – Deutsche Arbeitsfront
DM – Deutsche Mark
ed. – editor
EU – Evropská unie
f. – fond
FSB – Filmové studio Barrandov
FÚTI – Federální úřad pro tisk a informace
HSTD – Hlavní správa tiskového dohledu
inv. č. – inventární číslo
JZD – Jednotné zemědělské družstvo
kart. – karton
Kčs – Koruna československá
KdF – Kraft durch Freude
KGB – Komitét gasdarstvennoj bezopasnosti
KSČ – Komunistická strana Československa
KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu
LP – Libri prohibiti
MNV – místní národní výbor
n., nn. – následující

NA – Národní archiv
NDR – Německá demokratická republika
N. S. R. Č. – Národní shromáždění republiky Československé
ORTF – Office de Radiodiffusion-Télévision Française
OV KSČ – okresní výbor Komunistické strany Československa
r. – rok
roč. – ročník
ROH – Revoluční odborové hnutí
s. – strana
SAV – Slovenská akadémia vied
Sb. – Sbírka
SNB – Sbor národní bezpečnosti
SNP – Slovenské národní povstání
SRN – Spolková republika Německo
srov. – srovnej
s. ř. – soudruh ředitel
SSM – Socialistický svaz mládeže
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
StB – Státní bezpečnost
STIS – Studentské tiskové a informační středisko
SÚTI – Slovenský úrad pre tlač a informácie
sv. – svazek
UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration
ÚPS – Ústřední publikační správa
ÚRO – Ústřední rada odborů
USA – United States of America
ÚSD AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky
ÚSRP – Ústřední správa rekreační péče
ÚSTR – Ústav pro studium totalitních režimů
ÚTI – Úřad pro tisk a informace
ÚV KSČ – ústřední výbor Komunistické strany Československa
VB – veřejná bezpečnost
VKV – velmi krátké vlny
VOA ČMKOS – Všeodborový archiv Českomoravské komory odborových svazů
ZDŠ – základní devítiletá škola / základná deväťročná škola
ZPOZ – Zbor pre občianske záležitosti
ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík

Osobní rejstřík

A

Arendtová Hannah 183
Ash Timothy Garton 160

B

Bachtin Michail Michajlovič 95
Bakešová Zdena 160
Balík Jaroslav 185, 186
Bareš Gustav 23, 78
Beneš Edvard 50, 51, 76
Beniak Luboš 71
Bepa Josef 146
Binovec Václav 181
Blažej Milan 142
Bočan Hynek 85, 201
Boix-Mansilla Veronica 209
Bolek František 129
Boudný Jaroslav 204, 206, 208, 210,
212, 214
Brabec Vladimír 190
Braudel Fernand 15
Brož Miloš 186
Bryných Zbyněk 186
Brzobohatý Radoslav 182
Burger Hanuš 201, 202, 207
Bystroň Jan Stanislav 96

C

Clementis Vladimír 56
Colotka Peter 44
Cupák Eduard 182

Č

Čech Vladimír 186
Čechová Heda 65
Černá Mirka 64

Černý Jiří 64
Černý Václav 51

D

Dienstbier Jiří 75
Dietl Jaroslav 64, 72
Drahokoupilová Marie 65
Dubček Alexander 9, 83, 228
Dülmen Richard von 15

E

Earl Harvey 144
Ejzenštejn Sergej 189

F

Fábera Miloslav 186
Figer Jiří st. 156
Filipovský František 60
Foglar Jaroslav 80
Fojtík Karel 99
Foll Dobroslav 186
Franc Martin 197, 198, 203
Frič Martin 20, 134, 142, 181
Fučík Julius 67

G

Ginsberg Allen 29
Girgal Oto 51
Gorbačov Michail Sergejevič 156
Gott Karel 65
Gottwald Klement 22, 56, 203, 219
Gottwaldová Marta 22

H

Halas František 50
Hašek Jaroslav 181

Hanušová Jiřina 71
Havel Václav 155, 164, 166, 168
Heumos Peter 210
Heydrich Reinhard 117, 229
Hitler Adolf 116, 117
Hofbauer Zdeněk 200
Hoffmeister Adolf 50
Holeček Josef 14, 17
Horáček Michal 71
Horáková Milada 194
Houda Přemysl 168, 211
Hrdlička Karel 135
Hrdlička Petr 135
Hřebejk Jan 203, 204, 215
Husák Gustáv 160, 164, 178

CH

Chuchma Josef 71
Chytilová Věra 186

J

Janoušek Jiří 71
Jirotková Ilona 190
John Radek 71
Juráček Pavel 184

K

Kačírková Irena 65
Kádár Ján 25
Kafka Franz 183
Kachlík Antonín 185, 186
Kachyňa Karel 183, 202, 208, 213, 215
Kalandra Závěš 180
Kaněra Eman 202, 209, 215
Kantůrek Jiří 75
Kapek Miroslav 180
Kaplan Karel 198, 203
Karel IV. 222
Kemr Josef 134, 142

Klos Elmar 25
Knapík Jiří 197, 198, 203, 232
Komenský Jan Amos 12, 218, 221, 232
Kopecký Miloš 142, 202
Kopecký Václav 50, 51, 54, 59,
Kopeček Michal 211
Kosík Karel 14
Kotalík Matěj 197, 203, 232
Koura Petr 196, 200
Krátký Radovan 206
Krattner Otto 141
Krejčík Jiří 201, 202
Kropiláková-Jakubíková Kornélia 99,
106
Krška Václav 25, 201, 202
Křestán Rudolf 71
Křístek Václav 198
Kubišová Marta 198

L

Laichter Josef 51
Landovský Pavel 190
Lang Fritz 189
Laštovička Bohuslav 53
Lenderová Milena 15
Lennon John 157, 159, 160, 162, 169, 170
Levý Josef 220–222
Lindenberger Thomas 197, 232
Lipský Oldřich 25, 186
Líznerová-Steklá Věra 191
Louda z Chlumčan Matěj 180, 185, 191
Lüdtke Alf 197, 210, 232
Lukeš Jan 158

M

Mach Jaroslav 186
Mach Josef 186
Majerová Marie 51, 181
Makarenko Anton Semjonovič 20

Makovec Miloš 200
Málek Ivan 21
Marshall George 16, 142
Marvan Jaroslav 60
Marx Karel 42, 180
Masaryk Jan 67
Masaryk Tomáš Garrigue 221
May Karel 126
Mikuláš Biskupec z Pelhřimova 221
Mikyska Karel 65
Mucha Ignác 159
Müller Miroslav 180, 185, 186, 231

N

Neckář Václav 65
Nezval Vítězslav 50
Novotný Antonín 29

O

Olbracht Ivan 50, 181, 186
Orwell George 183

P

Palacký František 221
Palach Jan 68, 89, 161
Pandel Hans-Jürgen 217, 223, 232
Panýrková Jaroslava 65
Pavlíček František 183
Pekař Josef 231
Petr Vok z Rožmberka 181, 182, 190
Petránek Jan 75
Pilarová Eva 65
Pixa Kamil 186
Plichta Dmitrij 201
Poisl Bohuslav 141
Polák Jindřich 186
Pospíchal Petr 160
Pospíšil Filip 198
Prchal Antonín 141

Pukalík Jan 160
Purš Jiří 184

R

Rambousková Olga 220
Rampich Jan 161, 164, 165, 174, 176, 177
Reagan Ronald 156
Ricoeur Paul 216
Řiško Ján 69
Rosenstone Robert 205
Roth Julian 100
Rothová Katherine 100
Ručka Vladimír 141
Rudolf II. 182, 190
Ruml Jiří 75, 91
Růžek Martin 182

S

Sequens Jiří 183, 185, 186
Schulhof Petr 202, 214
Sís Vladimír 186
Skalský Štěpán 201
Slánský Rudolf 23, 55, 56
Slavata Vilém z Chlumu a Košumberka
190
Sovák Jiří 142
Stalin Josif Vissarionovič 23, 119, 219
Stanislav Josef 220
Stárek František 198
Steklý Karel 11, 51, 180–182, 185,
186–191, 231
Stradová Kateřina 190
Sůra Jaroslav 188
Süss Karel 158
Svěrák Zdeněk 64

Š

Šabach Petr 198
Šabata Jaroslav 36, 160

Šafránek Jaroslav 60
Šaman Michal 158, 159
Šebánek Jiří 64
Šejna Jan 67
Šik Ota 27
Šimek Miloslav 36, 71
Šmíd Zdeněk 158
Štěpánek Jan 141
Štoll Martin 25
Šusterová Jarmila 65

T

Tetour Vladimír 141
Thatcherová Margaret 156
Tocqueville Alexis de 17
Toman Ludvík 184
Truman Harry 142
Tyl Josef Kajetán 181
Týrlová Hermína 186

V

Vajnar Vratislav 35
Váňa Antonín 162
Vávra Otakar 182, 186
Velek Josef 71
Vláčil František 183
Vlček Vladimír 200
Voegelin Eric 183
Vondráčková Helena 65
Vorlíček Václav 184–186
Voskovec Jiří 180
Vostřáková Milena 65, 539

W

Walló Karel Michael 199, 207
Washington George 135
Werich Jan 180
Willig Miloš 191
Winter Zikmund 98

Z

Zápotocký Antonín 60, 118, 129
Zelenka Jan 68
Zeman Bořivoj 19, 20, 200
Zeman Karel 186
Zeman Rudolf 75, 91

Ž

Žáček Jiří 158
Žižka z Trocnova Jan 203

KAŽDODENNÍ ŽIVOT

v Československu 1945/48–1989

EDITOR: Jaroslav Pažout

AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ:

Petr Bednařík, Zuzana Beňušková, Kamil Činátl, Alžběta Čornejová, Martin Franc,
Petr Kopal, Robert Kvaček, Jaroslav Pinkas, Jan Rychlík, Michal Ulvr, Miroslav Vaněk

ODBORNÍ RECENZENTI: PhDr. Zdeněk Doskočil, Ph.D., Mgr. David Kovařík, Ph.D.

ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA: Jana Kudělková

JAZYKOVÁ REDAKCE SLOVENSKÉHO PŘÍSPĚVKU: Mária Smoláriková

PŘEKLAD RESUMÉ: Michal Ulvr

GRAFICKÁ ÚPRAVA, SAZBA: Jaroslav Ježek

Vydal Ústav pro studium totalitních režimů, Siwiewcova 2, 130 00 Praha 3 (www.ustrcr.cz)
a Technická univerzita v Liberci, Studentská 2, 461 17 Liberec 1 (www.tul.cz)
v roce 2015. Vydání první.

Tisk: Unipress, spol. s r. o., Turnov

ISBN 978-80-87912-35-5 (Ústav pro studium totalitních režimů)

ISBN 978-80-7494-250-1 (Technická univerzita v Liberci)

č. publikace 55-075-15